

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ СУДОВОГО КОНСТИТУЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ: ЗАГАЛЬНІ НАПРЯМИ ЩОДО РОЗУМІННЯ

Копча В.В.,

*професор кафедри кримінального права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
доктор юридичних наук, професор
ORCID: https://orcid.org/0000_0001_9888_1464*

Копча В.В. Правове забезпечення захисту судового конституційного контролю: загальні напрями щодо розуміння.

Дана стаття присвячена дослідженню новим судам, які знайшли спільну європейську мову конституційності, яку вони не тільки навчились вимовляти, але й могли висловити нові ідеї на цій мові. При цьому отримання міжнародних стандартів набагато більше, ніж адаптація, це був взаємний процес. Реальний обмін ідеями був підтриманий унікальною публічністю, яку міжнародна політична ситуація запропонувала новим судам. Хоча тільки Конституційний Суд Південної Африки зобов'язаний згідно Конституції враховувати закордонні конституційні справи, конституційні суди сьогодні зазвичай працюють на порівняльній правовій основі. З іншого боку, Ласло Шольом нагадав новий механізм міжнародного співробітництва: Конференцію європейських конституційних судів і Комісію за демократію через право («Венеціанська комісія»). Інтегративний вплив Венеціанської комісії дійсно є важливим і служить глобалізації конституційного правосуддя.

Окрім цього, говорячи про специфіку конституційного контролю в Україні, слід відзначити, що станом на 2019 рік він є повноцінним спеціальним судом, а не політичним органом. Такий напрямок впливає як з його функцій та обсягу юрисдикції, так і з аналізу конституційних гарантій для нього як колегіального органу та суддів. У цьому контексті цінною є позиція щодо розуміння конституційного контролю як важливої складової (одного з механізмів) правового захисту конституції. Дослідження в цьому напрямі є продуктивним напрямом розвитку правової науки. Створені суди вже знайшли спільну європейську мову конституційності, яку вони не тільки навчились вимовляти, але й могли висловити нові ідеї на цій мові. При цьому отримання міжнародних стандартів набагато більше, ніж адаптація, це був взаємний процес. Реальний обмін ідеями був підтриманий унікальною публічністю, яку міжнародна політична ситуація запропонувала новим судам. Хоча тільки Конституційний Суд Південної Африки зобов'язаний згідно Конституції враховувати закордонні конституційні справи, конституційні суди сьогодні зазвичай працюють на порівняльній правовій основі. З іншого боку, Ласло Шольом нагадав новий механізм міжнародного співробітництва: Конференцію європейських конституційних судів і Комісію за демократію через право («Венеціанська комісія»). Інтегративний вплив Венеціанської комісії дійсно є важливим і служить глобалізації конституційного правосуддя.

Крім того, говорячи про специфіку конституційного контролю в Україні, слід відзначити, що станом на 2019 рік він є повноцінним спеціальним судом, а не політичним органом. Такий вплив випливає як з його функцій та обсягу юрисдикції, так і з аналізу конституційних гарантій для нього як колегіального органу та суддів. У цьому контексті цінною є позиція щодо розуміння конституційного контролю як важливої складової (одного з механізмів) правового захисту конституції. Дослідження в цьому напрямі є продуктивним напрямом розвитку правової науки. Оновлена судова система вже знайшла спільну європейську мову конституційності, яку вони не тільки навчились вимовляти, але й могли висловити нові ідеї на цій мові. При цьому отримання міжнародних стандартів набагато більше, ніж адаптація, це був взаємний процес. Реальний обмін ідеями був підтриманий унікальною публічністю, яку міжнародна політична ситуація запропо-

нувала новим судам. Хоча тільки Конституційний Суд Південної Африки зобов'язаний згідно Конституції враховувати закордонні конституційні справи, конституційні суди сьогодні зазвичай працюють на порівняльній правовій основі. З іншого боку, Ласло Шольом нагадав новий механізм міжнародного співробітництва: Конференцію європейських конституційних судів і Комісію за демократію через право («Венеціанська комісія»). Інтегративний вплив Венеціанської комісії дійсно є важливим і служить глобалізації конституційного правосуддя.

Крім того, говорячи про специфіку конституційного контролю в Україні, слід відзначити, що станом на 2019 рік він є повноцінним спеціальним судом, а не політичним органом. Такий висновок випливає як з його функцій та обсягу юрисдикції, так і з аналізу конституційних гарантій для нього як колегіального органу та суддів. У цьому контексті цінною є позиція щодо розуміння конституційного контролю як важливої складової (одного з механізмів) правового захисту конституції. Дослідження в цьому напрямі є продуктивним напрямом розвитку юридичної науки.

Ключові слова: конституція, конституційний суд, верховенство права, права людини

Kopcha V.V. Legal security of the protection of judicial constitutional control: general guidelines for understanding.

This article is devoted to the study of the new courts, which found a common European language of constitutionalism, which they not only learned to pronounce, but also could express new ideas in this language. At the same time, obtaining international standards is much more than adaptation, it was a mutual process. The real exchange of ideas was supported by the unique publicity that the international political situation offered to the new courts. Although only the Constitutional Court of South Africa is bound by the Constitution to consider foreign constitutional cases, constitutional courts today usually operate on a comparative law basis. On the other hand, László Szóloom recalled a new mechanism of international cooperation: the Conference of European Constitutional Courts and the Commission for Democracy through Law (the «Venice Commission»). The integrative influence of the Venice Commission is indeed important and serves the globalization of constitutional justice.

In addition, speaking about the specifics of constitutional control in Ukraine, it should be noted that as of 2019 it is a full-fledged special court, not a political body. This direction follows both from its functions and scope of jurisdiction, and from the analysis of constitutional guarantees for it as a collegial body and judges. In this context, the position regarding the understanding of constitutional control as an important component (one of the mechanisms) of legal protection of the constitution is valuable. Research in this direction is a productive direction of the development of legal science. The established courts have already found a common European language of constitutionalism, which they not only learned to pronounce, but also could express new ideas in this language. At the same time, obtaining international standards is much more than adaptation, it was a mutual process. The real exchange of ideas was supported by the unique publicity that the international political situation offered to the new courts. Although only the Constitutional Court of South Africa is bound by the Constitution to consider foreign constitutional cases, constitutional courts today generally operate on a comparative law basis. On the other hand, László Szóloom recalled a new mechanism of international cooperation: the Conference of European Constitutional Courts and the Commission for Democracy through Law («Venice Commission»). The integrative influence of the Venice Commission is indeed important and serves the globalization of constitutional justice. In addition, speaking about the specifics of constitutional control in Ukraine, it should be noted that as of 2019, it is a full-fledged special court, and not a political body. This conclusion follows both from its functions and scope of jurisdiction, and from the analysis of constitutional guarantees for it as a collegial body and judges. In this context, the position regarding the understanding of constitutional control as an important component (one of the mechanisms) of legal protection of the constitution is valuable. Research in this direction is a productive direction of the development of legal science. The updated judicial system has already found a common European language of constitutionalism, which they not only learned to pronounce, but also could express new ideas in this language. At the same time, obtaining international standards is much more than adaptation, it was a mutual process. The real exchange of ideas was supported by the unique publicity that the international political situation offered to the new courts. Although only the Constitutional Court of South Africa is bound by the Constitution to consider foreign constitutional cases, constitutional courts today generally operate on a comparative law basis. On the other hand, László Szóloom recalled a new mechanism of international cooperation: the Conference of European Constitutional Courts and the

Commission for Democracy through Law («Venice Commission»). The integrative influence of the Venice Commission is indeed important and serves the globalization of constitutional justice.

In addition, speaking about the specifics of constitutional control in Ukraine, it should be noted that as of 2019, it is a full-fledged special court, and not a political body. This conclusion follows both from its functions and scope of jurisdiction, and from the analysis of constitutional guarantees for it as a collegial body and judges. In this context, the position regarding the understanding of constitutional control as an important component (one of the mechanisms) of legal protection of the constitution is valuable. Research in this direction is a productive direction of the development of legal science.

Key words: constitution, constitutional court, rule of law, human rights

Постановка проблеми. Напрямок правової науки України право конституційного контролю (щодо державної функції і як інституційної моделі) став предметом досліджень значної кількості учених. Як вірно підмітив Райт Марусте, хоча конституційний суд є центральним, але він є не єдиним інструментом демократії та конституціоналізму. Тому роль конституційного суду має розглядатися в більш широкому плані, що охоплює загальні питання демократії, конституції та конституціоналізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З указаної проблематики слід назвати праці українських учених М. Савчина, І. Сліденка, А. Колодія, А. Стрижака [1, с. 102–105], Т. Бринь [2, с. 11] тощо.

Постановка завдання. Важливо відзначити, що навіть найбільш важливі тези в оцінці природи судового конституційного контролю в Україні виступають на сьогодні надто контраверсійними (судовий орган чи політичний орган, суд факту чи суд права). В цьому сенсі проявляється актуальність дослідження даної проблематики.

Виклад основного матеріалу. Відтак, метою цієї статті є аналіз основних підходів до розуміння сутності конституційного контролю.

Свого часу вагоме узагальнення різноманітних аспектів у розумінні конституційного контролю було зроблено у дослідженні А.Г. Алексеєнка, котрий стверджував, що судовий конституційний контроль відзначається наступними ознаками: є різновидом інституту соціального, державного контролю, здійснюваного постійно діючими органами держави; характеризується наявністю державно-владних повноважень контрольного, правоохоронного та судового характеру; є формою професіоналізованого державного контролю (вищою серед спеціалізованих форм контрольної діяльності); є контрольною, правоохоронною діяльністю, заснованою на самостійності юрисдикційних засобів і форм, та здійснюваною на підставі особливої судово-процесуальної форми відправлення правосуддя з питань конституційного контролю; є особливий, спеціалізований механізм охорони нормативного акта найвищої юридичної сили — конституції держави; регламентується системою норм законодавства, яку складають норми Конституції і конституційних законів; поширюється не лише на сферу управління, але насамперед охоплює сферу нормотворчості [3, с. 7-8].

Натомість М.С. Кельман указував, що конституційний контроль у механізмі державної влади у поєднанні із загальним контролем визначається як організаційно-правова форма діяльності держави, яка має такі особливості: 1) це – різновид інституту соціального, державного контролю, що здійснюється постійно діючими органами держави; він безпосередньо пов'язаний із реалізацією державних повноважень; 2) це – форма професійного державного контролю, причому вища серед спеціалізованих форм контролюючої діяльності; 3) конституційний контроль, будучи контролюючим і правоохоронним видом діяльності, ґрунтується на перевазі застосування юрисдикційних засобів; 4) конституційний контроль поширюється не тільки на сферу управління, а й охоплює сферу нормотворчості, яка здійснюється апаратом управління, і впливає на нормотворчість законодавчої влади; 5) орган конституційного контролю – це спеціалізований орган охорони акта вищої юридичної сили – Конституції держави; 6) конституційний контроль є вищою (після парламентської і референдуму) формою контролю [4, с. 10–12].

Відомий учений І.Д. Сліденко, виділяючи різновиди конституційного контролю – американський, австрійський, та змішані (французький, шведський), зазначав важливий аспект, що при конструюванні повноважень органу конституційного контролю, крім особливостей форми державного правління, слід враховувати загальну компетенцію та функціональне навантаження загальних й адміністративних судів. Ним же було відзначено, що конституційний контроль слід роз-

глядати як одну із універсальї сучасної держави, один із її фундаментальних принципів. На його думку, саме завдяки такого роду принципам модель правової держави західного типу успішно відбулася. Не останнє місце, з точки зору сприяння цьому, належить конституційному контролю, що підтверджується стабілізацією державних режимів європейських країн у зв'язку із запровадженням конституційного контролю. Далі ним підкреслено, що конституційний контроль став останньою ланкою в державному механізмі з точки зору його оптимізації (США, Франція). Ним відзначається, що конституційний контроль розглядається і як наслідок еволюціонування правової моделі держави з ієрархією норм, і як засіб такого еволюціонування. Ці дві сторони конституційного контролю є квінтесенцією його змісту в співвідношенні з такими явищами, як право і держава. І саме вони складають його феномен як соціоправового явища [5, с. 31–33].

Оригінальною і своєчасною є позиція В.Є. Скоморохи в розумінні сутності конституційної юрисдикції в Україні. Цей учений робить висновок, що Конституційний Суд України за своїм юридичним та фактичним статусом є одним із вищих конституційних органів державної влади і єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні, який самостійно і незалежно здійснює судову владу у формі конституційного судочинства з метою обмеження публічної влади, забезпечення балансування влад, верховенства права, гарантування верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій території України, офіційного тлумачення Конституції України та законів України, а також захисту конституційних прав і свобод [6, с. 7].

Велика роль у дослідженні проблеми «гарантування конституційного ладу» та ролі органу конституційного правосуддя належить М.В. Савчину, який підмітив, що гаранті конституційного ладу забезпечують взаємодію та інтеграцію громадянських інститутів та публічної влади на основі права з метою утвердження, реалізації та правового захисту конституційних норм і принципів. Вказуючи, з одного боку, що у Конституції статусом «гаранта» наділено насамперед Президента України, що безсумнівно вказує на його провідну роль у конституційній системі як глави держави, що здійснює арбітражні функції і забезпечує наступність публічної влади, з іншого боку, це не виключає того, що у випадку порушення конституційних норм і принципів будь-який учасник конституційно-правових відносин також може виступити як гарант конституційного ладу. На його думку, діяльність гарантів конституційного ладу втілюється у певних організаційних та процедурних формах, а тому носить інституційований характер [7, с. 7].

Вплив відкритого характеру конституційного правопорядку, його взаємодію з міжнародним правом та роль у цій взаємодії органів конституційної юрисдикції досліджувалися в працях Н.М. Сергієнко. Цим ученим відзначено зокрема, що посилання на норми міжнародного права при розгляді конкретних справ фактично призводить до того, що органи конституційної юрисдикції надають в своїх рішеннях і міжнародно-правову мотивацію. При цьому автор обстоює висновок, що міжнародно-правова мотивація відрізняється від звичайного посилання тим, що органи конституційної юрисдикції вказують не тільки на відповідні міжнародні акти, але й надають їх розширене тлумачення, враховуючи як специфіку норм міжнародного права, так і практику їх застосування [8, с. 14].

Окремої уваги заслуговують праці А.М. Колодія з аналізованої проблеми. Ним висунуто тезу, зокрема, що можна стверджувати, що тільки американська модель конституційної юстиції визначає конституційні суди як органи судової влади, а австрійська (або європейська), а тим більше квазісудова моделі розглядають їх, скоріше, як органи конституційного контролю (а не конституційного правосуддя), що здійснюють свою діяльність за процедурою, наближеною до судової. У будь-якому випадку вони завжди відокремлюються від судів загальної юрисдикції. Ним відзначено, що зовсім не випадково стаття 124 Конституції України в редакції Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401-VIII не відносить Конституційний Суд України до органів судової влади, на відміну, наприклад, від попередньої редакції цієї самої статті, у частині третій якої стверджувалося, що «судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції». На його думку, впадає в око й те, що розділ VIII «Правосуддя» оновленої Конституції України жодного нормативно-правового припису, який би стосувався Конституційного Суду України, не вміщує. З цього погляду спірним є віднесення Конституційного Суду України до органів судової влади, яке іноді трапляється у правовій доктрині [9, с. 63].

Природа конституційного правосуддя аналізувалася й низкою інших вчених. Так наприклад, М.І. Мельник, виступаючи на XVII Конгресі Конференції європейських конституційних судів (30

червня 2017 року у м. Батумі (Грузія) підкреслив, що роль конституційних судів в житті демократичного суспільства вирішальною мірою залежить від декількох факторів, а саме від: 1) місця, яке де-факто конституційний суд посідає в системі державної влади та яке визначається станом демократії; 2) ступеня реальної незалежності суду; 3) рівня його компетентності (професіоналізму суддів). На його думку, ці три чинники пов'язані між собою, але перший з них є основним, адже саме місцем у системі влади визначається та роль, яку конституційний суд відіграватиме в державі та суспільстві. Від цього залежить, чи буде він обслуговувати політичну владу, знаходячи для своїх, по суті, політичних рішень юридичні аргументи, чи прийматиме юридичні рішення на підставі конституційних принципів і цінностей. Тобто питання полягає в тому, буде конституційний суд слугою політиків чи стражем Конституції. Враховуючи це, роль конституційного суду в утвердженні демократії та верховенства права (зокрема, впровадженні конституційних принципів) може бути як позитивною, так і негативною. Ним же відзначено ще один важливий аспект: «Потрібно також чітко усвідомлювати те, що на сучасному рівні розвитку суспільства і держави таке явище, як узурпація державної влади, є неможливим без участі конституційного суду, його рішень, які лише зовні легітимізують неконституційне захоплення влади» [10].

На тлі досліджень українських учених необхідно звернути увагу на низку робіт новітнього характеру дослідників інших держав, зокрема – Литовської Республіки. Т. Бірмонтієне, зокрема, указувала на роль Конституційного Суду цієї держави у розвитку конституційного права. Нею стверджувалося, що Конституція Литви, яка спочатку розглядалась як каталог важливих інститутів і прав, стала сприйматися по-іншому після ухвалення судом постанови від 25 травня 2004 року, де було сформульовано нову концепцію конституційного права (права конституції), підкріплену доктриною Конституції Литви як вищого закону без прогалин, і ці особливості були обґрунтовані у науковій правовій доктрині. Нова концепція конституційного права (права конституції) зі змінами була стимульована змінами в доктрині джерел конституційного права, значною мірою визначеними судовою практикою Конституційного Суду. Істотне зрушення в концепції джерел конституційного права відбулося, коли в своєму рішенні від 12 січня 2000 року Конституційний Суд сформулював доктрину про цілісність акта (постанови) Конституційного Суду, заявивши, що постанова Конституційного Суду вважається цілісною, оскільки її резолютивна частина базується на аргументах мотивувальної частини. Ще одним видатним актом Конституційного Суду, який вплинув на розвиток нової конституційної доктрини, була постанова від 30 травня 2003 року, яка напрацювала особливо важливе доктринальне положення про те, що Конституція Литви і остаточні акти Конституційного Суду, в яких розвивається конституційна доктрина, є джерелами конституційного права. Крім того, Т. Бірмонтієне звернула увагу – Конституція Литви встановила інститут конституційного контролю, що значною мірою вплинув на процес конституціоналізації в різних правових сферах та призвів до консолідації нової концепції конституційного права (права конституції) як вищого закону. Конституційно-правова доктрина, розроблена Конституційним Судом, відрізняється динамікою та різноманітністю. Нею ж було підкреслено, що визнання конституційного принципу геополітичної інтеграції в ЄС мало суттєве значення для розвитку конституційного права. Взаємовідносини національного конституційного права із правом ЄС були та залишатимуться актуальними. Конституційне право Литви не тільки відображає доктрину, розроблену міжнародними інституціями, що підтримують захист прав людини (передусім це ЄСПЛ), а й розкриває аспекти конституційного досвіду інших демократичних держав [11, с. 216].

Низку ідей щодо природи та ролі конституційної юрисдикції було відзначено в підсумковій Резолюції Другого конгресу Асоціації конституційного правосуддя країн регіонів Балтійського та Чорного морів (Україна, м. Харків, 1–2 червня 2017 року). Серед таких ідей найважливішими є наступні: [12]. А. Конституційна юрисдикція є найважливішим фактором у справі зміцнення, розвитку й захисту основних загальнолюдських цінностей, втілених у конституціях, що лежать в основі діяльності судів країн. Їх рішення і висновки мають вирішальний вплив на діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства. Б. Повага до гарантованих на конституційному рівні прав і основоположних свобод людини і громадянина є основою правопорядку й справедливості. Органи країн, які здійснюють законодавчі та правозастосовні функції, також повинні дотримуватись положень загальноновизнаних актів міжнародного права, міжнародних інструментів для захисту прав і основоположних свобод людини і громадянина. З огляду на положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року державні органи, у тому числі уряд, законодавець, суди і орган конституційної

юрисдикції, повинні докладати всіх зусиль для виконання країнами їх міжнародних зобов'язань, а також для виконання рішень ЄСПЛ. Зокрема, органи конституційної юрисдикції мають поступово інтегрувати рішення ЄСПЛ у національне право. В. Існує тенденція щодо уніфікації засад конституційної юрисдикції у захисті прав і основоположних свобод людини і громадянина як на регіональному, так і загальноєвропейському рівнях. Основними критеріями у цьому найважливішому напрямі діяльності органів конституційної юрисдикції країн є Загальна декларація прав людини 1948 року, пакти Організації Об'єднаних Націй з цих питань, приписи Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, резолюції та рекомендації керівних органів Європейського Союзу, рішення ЄСПЛ, висновки і рекомендації Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеціанська Комісія) та інших міжнародних правозахисних організацій і установ. Г. Органи конституційної юрисдикції несуть особливу відповідальність за гармонізацію національних конституцій та національних правових систем з універсально визнаними нормами міжнародного права, права Європейського Союзу та іншими чинними міжнародними зобов'язаннями, а також за зміцнення європейського вектора відповідних держав у цілому. Визнається роль міжнародного права та права Європейського Союзу в тлумаченні національних конституцій і підкреслюється, що міжнародні та європейські стандарти повинні сприйматись як мінімальні конституційні стандарти для захисту основоположних прав. Засуджено використання конституційної юрисдикції для внутрішньої легалізації серйозних порушень міжнародного права, а також для виправдання за невиконання рішень міжнародних і європейських судів. Д. При прийнятті рішень у справах органи конституційної юрисдикції дедалі частіше звертаються до закономірностей генези конституціоналізму й відповідної правової практики інших країн, що сприяє розвитку їх конструктивних взаємовідносин як на регіональному, так і загальноєвропейському та світовому рівнях. Наведені тенденції слід вважати позитивними з огляду на таке: хоча конституції країн відрізняються одна від одної, їх основні принципи, зокрема щодо захисту прав людини і людської гідності, становлять загальну основу, а юридичні аргументи, що ґрунтуються на цих засадах, які використовуються в одній країні, з урахуванням відмінностей національного законодавства за принципом субсидіарності, можуть бути джерелом натхнення для іншої.

Висновки. Відомий вчений Ласло Шольом (László Sólyom) у Вільнюсі на конференції, присвяченій 10-річчю Конституційного Суду Литовської Республіки (4-5 вересня 2003), умовами для взаємної взаємозалежності конституційних юрисдикцій є наступні: 1) нове покоління конституційних судів отримують стандарти та прийоми, розроблені колишніми конституційними судами, за короткий час, хоча матеріал, який необхідно освоїти, інтенсивно зростає. На його думку, для третього покоління конституційного суду вистачить десяти років, щоб досягти рівня і розвинути багатство юриспруденції, для чого перше покоління потребувало сорока років напруженої роботи; 2) традиційні зони впливу французького або німецького законодавства можуть бути визначені скоріше в структурі і повноваженнях конституційних судів, ніж у їхній юриспруденції, а більше в загальній правовій культурі, ніж у конституційних рішеннях. Сильний, традиційний, німецький вплив є очевидним у Польщі, Угорщині, Чехії та Словенії; 3) на думку Ласло Шольома, третя генерація конституційних судів народилася в сприятливому міжнародному середовищі, коли суди мали процвітаючу міжнародну правозахисну юрисдикцію навколо себе.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Стрижак А. Конституційний Суд України як інститут забезпечення та захисту конституційної законності. *Вісник Конституційного Суду України*. 2010. № 1. С.102–110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vksu_2010_1_26.
2. Бринь Т.О. Конституційний Суд України в механізмі захисту та забезпечення прав і свобод людини і громадянина: автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.02 Т.О. Бринь; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2010. 19 с. укр.
3. Алексєєнко І.Г. Європейська модель конституційної юстиції: теоретико-правові проблеми становлення та розвитку: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.01; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. К., 2001. 16 с. укр.
4. Кельман М.С. Конституційний контроль як засіб захисту конституцій у національних правових системах континентального права: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.02; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. К., 2001. 19 с. укр.

5. Сліденко І.Д. Конституційний контроль в механізмі сучасної правової держави: автореф. дис. д-ра юрид. наук: 12.00.02; Ін-т законодавства ВР України. К., 2010. 40 с.
6. Скомороха В.Є. Конституційний Суд України в механізмі державної влади: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.02; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Х., 2001. 19 с.
7. Савчин М.В. Конституційний суд України як гарант конституційного ладу: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.02; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. К., 2003. 17 с.
8. Сергієнко Н.М. Застосування норм міжнародного права органами конституційної юрисдикції (європейський досвід): Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.11; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2004. 18 с.
9. Колодій А. Конституційна юстиція і правова доктрина: проблеми взаємного впливу в умовах демократичного поступу. *Вісник Конституційного Суду України*. № 3. 2017. С. 62–65.
10. Виступ судді Конституційного Суду України М. Мельника на XVII Конгресі Конференції європейських конституційних судів. *Вісник Конституційного Суду України*. № 4. 2017. С. 64–65.
11. Бірмонтієне Т. Роль Конституційного Суду в розвитку конституційного права в Литовській Республіці. *Вісник Конституційного Суду України*. № 2. 2018. С. 213–222.
12. Резолюція Другого конгресу Асоціації конституційного правосуддя країн регіонів Балтійського та Чорного морів (Україна, м. Харків, 1–2 червня 2017 року). *Вісник Конституційного Суду України*. № 4/2017. С. 57–58.
13. Придачук О.А., Белов Д.М. Місце та роль судової влади в системі органів державної влади: реалізація принципу народовладдя. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 1. 2023. С. 535–541.
14. Бисага Ю.М., Белов Д.М., Натуркач Р.П. Правотворчість судової влади при здійсненні правосуддя, як джерело виборчого права. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 2. 2023. С. 11–16.